

Eszme és valóság

/Kondor Béla /1931-1972/ és a művészetpolitika/

"Ne félj, hogy egy se értse  
- vagy kevés - állásodat!  
Az elmultak a még-nem-élők  
tisztá szava az, amindenkoré."

Kondor Béla - Harminc éve holt  
költő beszél bensőiben

1984. tavaszától-őszig Kondor Béla emlékkiállítását rendeztek a Nemezei Galériában. A kiállítás katalógus elismerő, sőt magasztaló írásai tragikus, groteszk, humánus jelzőkkel illetik leggyakrabban a műveket. Szinte kényszerítőleg hat az emberre az ilyen életmű mögött álló jellen, világlátás megismerni, megérteni akarása. Németh Lajos művészettörténész Kondor albuma, Rózsa György Négy portré című könyvének a művészre vonatkozó fejezete és a kondori alkotókorszak idején - különböző napilapokban, folyóiratokban - megjelenő kritikák, írások voltak segítségemre a művészről alkotott kép megrajzolásában. Ennek egyetlen összetevőjét emelen ki: Kondor és az 1960-as évek művészetpolitikájának viszonyát.

Ez azért is figyelemre méltó és aktuális kérdés, mert a mai kulturális, művészeti életünket irányító művészetpolitika az MSZMP 1958-as művelődéspolitikai irányelveinek örökösöként - Aczél György szavaival - egyrészt a szocialista, humanista művészeti hagyomány folytonosságát biztosítva a művészettől az értéket, igazmondást, humanizmust és a közösség gazdagodó szükségleteinek szolgálatát várja; másrészt "...az igaz értékek mellett bészórányra teret nyertek kétes irányzatok, rossz megnyilatkozások is. /.../...a kapukat nemcsak szélesre tárni szükséges, hanem ...csukni-zárni is."

Az 1958-ban meghirdetett irányelvek első realizálódási korszakában, a 60-as években vajon milyen szerep jutott Kondor Bélának, aki a mai egyhangú elismerés szerint a kor hitelt érdemlő magyarázója, akit a történelemmel szembeálló etikai tartása tett korszakos jelentőségű művésszé, s akinek ma művészete korszerűségénél is aktuális és korszerű?

Hogyan ítéltek meg művészetét saját korában? És ezzel a megítéléssel szoros összefüggésben, hogyan bontakozott ki - Nagy László soraival - egyetemes tehetsége, mely nemcsak a képzőművészetben, hanem a költészetben fotózában és zenében is megnyilvánult?

E kérdések megválaszolásakor - hitelességre törekedve - a Kondorról szóló cikkekre, írásokra támaszkodtam. A terjedőosság elkerülése érdekében az írások jellegét, szellemét tiszteletben tartó, sűrítő kiemelésekkel kellett élnem.

A festőművész és grafikus jellemére utaló és művészetét jellemző idézetekkel kezdem.

"Míg láttam még művészt, aki ennyire ember akar lenni, aki ennyire keveset művészkedik, aki ennyire kerüli a vásártéri gesztusokat. Ami szintén nem meglepetés, minőséget jelez, azt, hogy nem a művészet a célja, hanem a művészettel akar valami más célt elérni"/Csukás István/3

"Ki nekem Jézus?" - Kondor válasza a Vigilia körkérdésére?

"A Jézus szimbólum történelmetől függetlenül igaz, mint a népi mesék, a költemények, és olyan vágású ember mai életünket figyelő, nem helyeselné és joggal. Nem lett változás csak elperegettek az évszázadok. A Jézus Jézus, az is változott mai évről, az is van nekem - nekem, nekem. A Jézus az a Jézus, aki Jézus volt és az elcsúsztatott a - halálra..."

A bibliai Jézus nem is változtatni akart, hanem Ősi tanokat - melyek a közkezen elvesztették fényüket, - és ezzel érvényüket is - helyreállítani pont. Természetes, hogy utolérte a társadalom bosszúja, meghozta azok képében, akik a szentségekből hivatalt csináltak maguknak. Mindenesetre, akik ebben a mítoszban úgy hisznek, ahogy a katekizmus kívánja, boldogok, mert reményük van. Én nem tartozom ezek közé. De azért képes vagyok szeretetre."

"Amikor Kondor főiskolai tanulmányait végezte /1951-56 között/ a magyar képzőművészet válságos korát élte. A koncepció-s perek, a személyi kultusz éveinek politikai voluntarizmusa... lejáratta a közösségi célú realista művészetet /.../ 5 "Kondor Béla ... nem igen kapcsolódott a modern magyar képzőművészet főbb irányaihoz ... nem volt sem konzervatív, sem avantgarde, ... úgy szolván mindent tudott és ismert a festő és grafikus mesterségből /.../ 6 A művészi alkotás elsődrendű céljának intellektuális filozófiai-etikai kérdéseket felvetését tartotta ... a klasszikusokhoz mérhető művet akart teremteni ... A középkor művészetét, az ikonok, Bosch, Grünewald, Dürer, Rembrandt, Goya említhető azoknak az értékeknek a sorában, akik megerősítették Kondort vállalásában. Szellemi rokonának vallotta Montaigne-t és William Blacke-t, Rimbaud-t, Camus-t, Dylan Thomast, Bulgakovot. /Németh Lajos/ 5

Kondor így vallott a művészet feladatáról: "Angyal, ördög, költő" című versében:

"...A por, a szél, és a víz munkája belepi utolsó épületeinket, utainkat, alkotmányainkat. Tudom, lesznek művészek /és ebben áll életem reménye/, akik - folyó életük növekvő lázában - igyekeznek majd akár évmilliókra szóló nyomot hagyni anyagban, jelrendszerben. Tartósan és cáfolhatatlanul az utánunk vagy máshonnan jövő értelenes lények számára. Jelet hagyni, hogy voltunk és elbuktunk, de lényünkben és é jelekben a magyarázat." 7

"Az Apokalipszis cum figuris rézkarc sorozat - Kondor életművének egyik kulcsa - a minden csaták mechanizmusát borzalmát, az emberi döreség tragikusan groteszk szimbolizmusát jeleníti meg, tákoltságinak, és nasinaként mozgó emberpójácák merev mozgásu túlekedésében, miközben "békét az emberiségnek!" farizeus címeként viselő vártakolmány sarkán kezébe rejtett arccal sir az angyal. Látomásos rézkarcain a visszajára fordított világ szinpadát rajzolja amelyen a nagy emberi színjáték, a képmutatás és értékrongolás zajlik. Kondor eltökélte magát: az "Emberiség Történelmi Viselkedésének" kutatója és ítélője kíván lenni." 8

"...Miért tartotta Fülep Kondor művészetét zseniálisnak; miért ismételte neken többször, ha Kondor nem magyarnak születik, akkor ma nem Picasso, hanem Kondor koráról beszélne a művészettörténet? /.../ A művészetnek ez az egzisztenciális értelmezése ... és az értéksszféra mindent áthatása ott élt Fülepben és Kondorban is. Közös volt ez a felismerés is ... hogy minden generáció felelős az addig létrejött emberi értékek védelmezéséért és továbbfejlesztéséért /.../ Kondor csak egyetlen léptékrendben tudott létezni, saját magát, művészetét, mindent az európai kultúra egészének vetületében szemlélte, ahhoz mérte ... műveiben nem csupán a magyar valóság sorsfordulója transzponálódott, hanem az egész emberiség sorsfordulójának problematikája is. Kortársai közül senkise ragadta meg oly drámai erővel a humán központi világgép korunkbeli nagy konfliktusát, mint ő." /Németh Lajos/ 8

A művészi etikát Kondorról eltérő módon értelmező, a saját bevallása szerint "mindenkor és mindenhol világrigazolásra, sikerre" törekvő Szász Endre a következőket írja Kondorról az 1950-60-as évek képzőművészeti helyzetét felidéző gondolatmenetében 9:

"... Őbelőtte utólag nagy művész vált, mert meghalt. Ha élne, akkor éppen úgy vernék a földbe, mint ahogy utolsó percig gyömszölték, míg köztünk volt. Mindenki tudta, hogy tehetséges, de valahol úgy kezelték, hogy mégsem érezhette magát a helyén. Valakinek a keze mindig utolérte, s a Béla ebbe belehalt, mer idegileg nem bírta, az alkoháizmusba menekült."

Ez a vélenény többhelyen előfordul - Németh Lajos, Nagy László, Zelk Zoltán is utal erre - de Szász különösen sarkitva, világosan fogalmazza meg. Természetesen fölmerül a kérdés: Mi módon ment végbe ez az un. "földbeverés, gyömszölés"? Kik, kire és mire hivatkozva tették, hiszen következetességet mutat az egész kondori alkotókorszakban - az 1958-as pályakezdéstől 1972-ben bekövetkező haláláig végighuzódó "gáncsoskodás" /Németh Lajos ezzel a finomabbi kifejezéssel élt/? A Kondorról szóló kritikákból és az ezekre válaszoló Kondor levelekből kiragadott idézetekkel kísérelném meg rekonstruálni a "gáncsoskodás" mechanizmusát és sajátos logikáját. A Kondort bíráló hivatalos kritikák mind szemléletükben, mind terminológiájukban az 1958-as művelődéspolitikai irányelveket követik:

#### "IV; Mai kulturális életünk főbb kérdései

/.../ Az értelmiségnek csak egy része tette magáévá a marxizmus-leninizmus világnézetét /.../ Számolni kell tehát azzal, hogy a magyar társadalom jelentős része még ki van téve az ingadozásnak és erősen hat rá a burzsoá ideológia."

#### V. A kulturális munka fő feladatai/3 - A művészetekről

... elvetjük a művészet szabadságának individualista polgári értelmezését amely formakísérletezés ürügyén visszahuzó tendenciákat kíván érvényesíteni, és a problémák bátor felvetésének cinkéjével ellenséges nézetek dugványát próbálja művészi életünkbe lecsenpészni. /.../ Ezekért a célokért induljanak harcra a kommunista kritikusok, forgaszák bátran a kritika fegyverét az új alkotások, eszmák tisztasága, a művészi forma gazdagodása, a burzsoá nézetek és irányzatok leküzdése érdekében."10

"Kondor művészi érvel hirdeteti alkotói meggyőződését ... Ezzel a tartalommal azonban foglalkoznunk kell, s nem nehéz felfedezni erősen problematikus voltát. Mit sugallnak Kondor erőteljes lapjai? ... megrázó szorongást, cinizmust ... reménytelen szépségkeresést ... nem nehéz felismernünk azt a művészi közérzetet, amely filozófiai síkon az egzisztencializmus tételeiben fogalmazódik meg ... az a gondolati mélység, filozófikus művészi erő, amelyet megvalósított - ha nem is úgy, ahogy mi szeretnénk - ... példát mutat ... An gyengének bizonyult a kritika gondolati felkészültsége ... nem tudta felvenni a harcot a marxizmussal szemben álló, nagyon jó művészi fegyverekkel felszerelt filozófiának."11

Rózsa Gyula 1968-ban Kondor grafikai kiállításáról írva kritikát isnéletlen a "reménytelen, világnegvető, keserű konoksággal magába forduló egzisztencialista szemléletet enéli ki negatívumként; s mintegy programadasként:...

"...folytatnunk kell a szellemi vitát az irracionális és kiábrándult életbölcsélettel."12

Kondor Béla erre a cikkre egy levéllel reagált:

"Tisztelt Rózsa Ur! Nagyon köszönöm a Népszabadság /előfizetője vagyok/ vasárnapi számában adott felismerő sorait rólam. Ugy gondolom, hogy ez nekem reklám, valamint Önnek is az. Én nem mernék /öregedő fiatalember révén/ olyan vakmerő és alaptalan párhuzamokat állítani pszichológia, pletyka, napi politika és művészet között, mint azt Ön már több cikkében is tette. Talán a lap kötése is teszi ezt. Bizonyos vonal. Nevelés. /.../ A művész /beleértve magamat is/ nem azért lett, hogy társadalmi és politikai problémákat oldjon meg /.../ A művészi kritika igen távol esik a művészetől. Nagyon örülnék, ha valamelyik nap meglátogatna, hogy futólag megmutassam a műtermem és a műhelyemet. Tekintve, hogy nem ismerjük egymást, ez mindkettőnknek jót tenne. Vagy inkább mondanám azt, hogy szarok az irkafirkákra? Ezt csak egy existencialista tehetné meg a helyemben."<sup>13</sup>

1977-ben megjelent könyvében Rózsa Gyula önkritikát gyakorolva írja:

"...éppen a kritika távolodott el ... a felismerés akarásától ... Mi nem "festhetjük" helyre azt, amit elirtunk, nekünk írásban kell korigálnunk."<sup>13</sup>

Talán az ehhez hasonló magatartásnak célozta-ittéletét Zelk Zoltán "Kondor Béla" című versének utolsó négy sorában:

"Ki ócsárolta, siratni ne merje/ Ki elgáncsolta ne nyuljon utána,  
mert olyan Ő: mint tegnap, holnap is/ Arcul köpi a képnutató hitványt."

Egy sérelmesnek érzett kiállítás kritika után Kondor Béla nyílt levelet intézett az ÉS szerkesztőjéhez:

"Az újdonsült kritikások megszokták, hogy bátran szentelenkedhetnek a nyilvánosság előtt bárki élő és holt művésszel<sup>14</sup>, kávéházi stílusban, hivatalos, félhivatalos esetleg álhivatalos lapokban. /.../ Ugyanakkor, ha szembetalálkozik valaki "Legfőbb Műértőjével" és szerény szemrehányással néz rá, bizony a "Tudod most ezt kell mondani, de az én véleményem más" kezdetű, hasonló színvonalu fenyegetést kell néha lenyelnie és ilyenkor a megocsátó vigyorgás szinte kötelező. /.../ A közönség minden nyomtatott betűt hivatalos megnyilvánulásnak tekint ... tudomásul veszi szabály gyanánt. Ha nem olvas sokat belőle /.../ kérdezen miért lehet jobban bizni valami botcsinálta kritikában, mint az egyszerű, de él nem rontott szemű emberben, vagy utolsó sorban az alkotó művészen."<sup>15</sup>

A művészeti kritikát bíráló Kondor írásra Bence Gyula válaszolt:

"Ugy vélen, nagyon közel vagyunk az igazsághoz, ha álláspontjában az önháltatásnak már-már megkövesedett rétegeit fedjük fel. /.../ Gondolja, hogy a művész mindig mindenben, mindenhol világosabban lát, érez, gondol, mint kritikusa? Gondolja, hogy ez a legteljesebb mértékben indokolatlan leképzeltség, korszerűnek álcázható? /.../ Nem látja, hogy a szellemi életben soha nem tapasztalt szintézis megteremtésén fáradoznak a jobbak elméink? Alig hihető, mert levéljében a legkisebb célzás sincs az együttműködés szükségességére. /.../ Az emberi hangvétel eltalálása a mi viszonyaink között Önnek is érdekes. S ennél inkább művészenek véli magát, annál inkább."<sup>15</sup>

A kiállítás kritikák kedvezőtlen, sértő voltával szoros összefüggésben Kondor 4 megrendelés, s így az alkotói lehetőségek terén is háttérbe szorult.

"Az 1957 utáni kifogás természetesen a "közérthetőség" nevében szólal meg a kiállítás kritikáiban is, a kiállítás kritikáknál fájdalmasabb utasítást adó zsüri-döntésekben is. /.../ A képzőművészetben ... több művész kap adminisztratív hatalmat, azaz élesbe a kenyérfarc... egyetlen murális pályázatra csak egyetlen művész kaphat megbízást ..."13

A Pécs-Uránvárosi óvoda pannótervének elutasításakor 1959-ben - a következőket írta Kondor a bíráló bizottságnak:

1. Elképzelhető, hogy mire a bizottság által követelt más felfogású munkám elkészül a sz. szélys művészetpolitika azt sem találná elfogadásra méltónak.
2. Ha képcsarnoki félgiccsot csinálnék, akkor lennék legtöbb reményem, hogy ezt az ügyet anyagi károsodás nélkül lezárjam.
3. Nem teszem függővé a művészi elképzeléseimet, továbbá olyan zsüri véleményétől, amelyik nem rendelkezik a munkák elbírálásához szükséges magasabbrendű tárgyilagossággal, ugyanakkor kicsinyes és csak látszólag van fogalma a célszerűségről. /.../ Ráadásul egyikük véleményét sem kérnem volna ki a magam jószántából. Mert jelen volt: Két posztimpresszionista festő, türekvéscimmel elentété, ha jóindulatu is; valamint hét különböző tisztviselő, kiknek munkáját egyébként nagyra becsülöm. Nem hiszem, hogy az alakuló új reneszánsz művészet csinálói lemnének, ha ár politikai nézeteik haladóak és tiszteletre méltóak. De nyilván összetévesztik a kettőt, és az utóbbi javára.
4. Ugy láttam a zsürinek egyszerűen ellenszenves a munkám, némely érveik pedig mint illegennyolven hangzottak volna, így aztán nem tudta meggyőzni. Viszont elveim ellenére sem dolgozhatom a tehetségen veszélyeztetése nélkül. Példa van rá nem egy; én még fiatal vagyok az ilyen mesterkedéshez. /.../
5. /.../ Ne igyekezzenek sem engem sem másokat befolyásolni nem bizonyosan helytálló és változékány szempontjaikkal. /.../

Németh Lajos Kondor életművéről írt összegző gondolatai közül a következőket emeltem ki:

"Hogy ismét egy most megjelnt méltatásból idézzek: "Örök vágyálnával a falképpel adósunk maradt." Hogyne maradt volna - adósa, kinek? - ha nem kapott rá lehetőséget. Pedig már a főiskola után azonnal erre vágyott, még első lakásának ... tapétájára is falképet festett, afféle XX. századi trecento áhitatu művet. /.../ Köztudott, hogy a kép megvalósult pannó, a Szent Margir legenda és a szentek bevonulására eredetileg ... iparművészeti megbízás volt. Domanovszky György a jó ítéletű iparművész - lektor - szerzete meg e megbízásokat Kondornak, mint felsődiszítási feladatok, vállalván az ódiomot, hogy kacsák közé hattyut lop be. A Képzőművészeti lektorátusnak csak egy gesztusa volt; az Uránvárosi óvoda pannójának elutasítása. A csepeli szabadkikötő falképéhez kiírt pályázatra beküldött művét se vették figyelembe, mint ahogy nem kellett az Á. Itók ter, a salgótarjáni üvegablak terv a Royal Szálló faliképterv sem; hogy csak néhány 1959-60-as kísérletre utaljak. Kondor nem kapott falat."14

Végezetül Nagy László a festőbarátot bucsuztató soraiból idézek:

"Megszigorodva, mint a tél, ítéletet kellene fogalmaznom barátomért, korai haláláért. A legkisebb üldöklő angyalt, az alkoholt könnyű elítélnem és könnyű felmentenem is, hiszen enyhülést, feledést is adott barátomnak. De hogy szorítsam meg az olyan erőket, akik e legnagyobb forrástusa magyar festőt magára hagyták? Akarva vagy akaratlan. Barátom ebben az évben kúhosnőkből ált. Pedig dolgozott rendületlen. Egyetlen megrendelt szárszói tablójáért a tiszteletdíjat különös tévedés folytán május óta máig nem kapta meg. Fálnak fordulva egymás hátán sirhat a rengeteg kép. Legalább tíz életmű együtt a műteremben."16

"Az én életem bizonyosan furcsa  
de tudom, hogy csak az elhalálo-  
zottak  
törvényeit szabad kimondani  
Imárák kegyetlenül fanyar öröm ez,  
nem jutalom - szinte nyugalom"

Kondor Béla

Nyomatásban megjelent dokumentumokat idéztem, de mivel a kiemelések már határozott állásfoglalást képviselnek, fontosnak tartok néhány gondolatot hozzáfűzni. Tartok a vulgarizáciástól, ezért hangsúlyoznom kell: nem fekete-fehéren a "jó" és a "rossz" művészetpolitika szembenállásáról van szó. Már csak azért sem akarok ebbe a hibába esni, mert szeríntem a Kondort az 1960-as években ért támadások éppenséggel vulgarizáltak a "marxizmussal szembenálló nagyon jó művészi eszközökkel felszerelt filozófia" és az egyedül helyes irányt kijelölő művészetpolitika kapcsolatában. A valós helyzet mindig színes, árnyalt. A tisztánlátás érdekében át kell gondolni - folytatva a fekete-fehér és színes hasonlatot - a kontúrokat, fényeket, -árnyékokat kirajzoló megvilágítás viszonyokat a Kondor vitában szembenálló felek esetében is. Egy arcunkra világító lámpa fénye éles kontúrokat hangsúlyoz. Megvilágít egyes részleteket, míg sokminden sötétben marad - tőbük között a kérdéseket feltevő arc. Az ilyen módszer egyszerűen kompromittáló. Bár a cél a kérdéseket kompromittálása, valójában a "fegyver" visszafelé sül el az a módszert alkalmazókra. Az volt a határozott benyomáson a Kondort valóban cikkek olvasásakor, hogy egy pillanatnyilag középpontból irányított fénysugárba állították alakját és művészetét, tudomásul nem véve - nem akarva tudomásul venni - azt, hogy művészről van szó, akinek alkotásait kizárólag a művészet koordinátái szerint lehet és kell megérteni és megítélni. Hiszen a humánus, érték nélküli elkötelezettség "a" művészet legelső lényege. Kondor megalkuvás nélkül a klasszikusokhoz kapcsolódva, és mind szakmai, mind etikai tekintetben hozzájuk mérhetően az igazán korszerű problémákat vetette fel, fejezte ki alkotásaiban az "Emberiség Történelmi Viselkedésének kutatójakként és ítélőjeként." A századeleji Ady-vitáról ma nyíltan kimondhatjuk: az Adyt támadó állásfoglalások jellemzőek voltak a kor hivatalosan elfogadott értékítélő szempontjaira. Ma egyértelmű: Adynak volt igazsága képviselte a valós problémákat, mint ahogy József Attila, Derkovits és Bartók esetében is kimondjuk. Valóban objektív igazságérdekünk mondatja ezt, vagy csupán nincs akiknek érdekében el kellene hallgatni az igazságot? Az 1950-es évek hibáiról és csak szó esik - de nem látjuk /nem láthatjuk/ még át: kik, miért, hogyan? Nem a hibakeresés vezérel. Bár csak azt írhatnám - az lenne igaz -, hogy merev, szubjektív szempontok helyett végre legalább megkísérli korunk a jelenbeli értékek megértését. Miért ne legyünk igényesek önmagunkkal és korunkkal szemben? Ha ma "a nép történelmi érdekében" és ebből következően és felelősségteljesen foglalunk állást, ha kritikával szemléljük a múlt hibáit, /legyenek azok 1945 előttiak, vagy 1949 utániak/, fokozottan kellene ügyelni arra, hogy ezek a hibák a gyakorlatban ne forduljanak elő. Másként is cselekedjünk, ha már nyilatkozatokban elutasítjuk a múlt ellenmondásait. Miért kellett Kondor esetében - folytatva a már szinte "bevált gyakorlatot" - halála után ismerni el klasszikusságát, amikor ez már életében is egyértelmű volt, vállalásából mesterségteljes tudásából eredően? És meddig kell várni, míg ez a bizonyosság átnehet a köztudatba? A Kondor halálakor lelkesedéssel tervezett emlékműzeum ügye lekerült a

a napirendről, s ahogy Németh Lajos írja: "Múltatlan okok miatt nem jelenik meg a négy Kormos István által összegyűjtött Kondor antológia." Az igazat - nem csak a valódit - megmutató, értéket, humánusot képviselő művész még meddig marad "Kapun kívül"? Befejezésül egy gondolatot idézek Aczél Györgytől, mely az 1983-as agitációs, propaganda és művelődéspolitikai tanácskozáson hangzott el. "Minden nonzedék sajátosan a maga útján jut el a szocializmushoz. /.../ Ennek a sajátos utnak ki nem iktatható mozzanata az eszmé és a valóság szembeállításése, az eddigi értékek ujrágondolása, akár megkérdőjelezése, az ellentmondások személyes átélése, a múlt ujrafeldolgozása. El kell ismernünk az ifjúság jogát a bírálatra, hiszen a szocializmus ügyével való azonosulás, az előrehaladás nem képzelhető el kritikai magatartás nélkül."<sup>17</sup>

Ez az eszme - de mi a valóság?

#### Jegyzetek:

Ujvári Edit

1. Aczél György: "Vállalnunk kell korunkat" Népszabadság 1985. febr. 23.
2. Kondor Béla - Emlékiállítás a Nemzeti Galériában. A kiállítás katalógus írása
3. Csukás István Boldogságtürelék, ÉS 1971. szept. 11.
4. Vigilia 1970. 12.
5. Németh Lajos - Kondor Béla. Corvina Kiadó 1977.
6. Németh Lajos - A Kondor életmű tárlata. Kortárs 1984/VIII.
7. Kondor Béla: Boldogságtürelék. Szépirodalmi 1971. 117. old.
8. Németh Lajos: Kondor Béla és Fülöp Lajos találkozása /1966-ban/ Jelenkor 1976/3.
9. Szász Endre album. Corvina 1983. 67. o.
10. MSZMP művelődéspolitikájának alapelvei. Társadalmi Szemle 1958/7-8.
11. Rózsa Gyula: A X. magyar képzőművészeti kiállítás a bírálatok mérlegén. Társadalmi Szemle 1966/1.
12. Rózsa Gyula: A vívódás veszélyei. Népszabadság, 1968. I. 21.
13. Rózsa Gyula: Négy portré. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata 1977.
14. Zelk Zoltán: Főhajtás a tulvilágra. Kozmosz könyvek 1980.
15. Kondor Béla levele az ÉS szerkesztőségéhez és Bence Gyula levele Kondor Bélához. ÉS 1962. I. 20.
16. Nagy László "Az öltöklő angyal tövében". Bucsú Kondor Bélától ÉS/1972.12.
17. Az országos agitációs, propaganda és művelődéspolitikai tanácskozás 1983. Kossuth Könyvkiadó 1983. 40. old.

